

Coroplastica sud-italică și siciliotă din colecția „Maria și dr. George Severeanu“

În Colecția Dr. Severeanu, fie că provin din colecții achiziționate de donator, fie că au fost achiziționate de acesta în cursul călătoriilor sale în regiunile la care ne referim, se află o serie de piese, produse de meșteri coroplaști greci din Italia de sud sau din Sicilia, identificate de noi ca atare, pe cât ne-a fost cu putință, pe baza unor criterii tipologice și stilistice.

În fapt din aceste statuete sau fragmente de statuete din lut ars, în totalitate în număr de 17, aparțin „Greciei Mari“ doară opt, iar restul de nouă au fost identificate ca provenind din atelierele siciliene.

Este bine cunoscută activitatea economică a cetății Tarent situată în Italia de sud și care încă din cele mai vechi timpuri excela în realizări relative la artele miniaturale, ca arta monetară și coroplastica. Este destul să amintim de splendidele serii monetare tarentiene, executate fie în tehnica incusă, fie în cea tradițională, monumente de care nu ne putem lipsi atunci când studiem realizările modelatorilor în lut, și ele supuse acelorasi comandamente estetice ale artei miniaturale.

Imensul număr de teracote descoperit în Italia de sud și în Sicilia a reținut încă de la sfârșitul secolului trecut atenția cercetătorilor, deoarece așa cum se va vedea, ele constituie un prețios document, asupra unei perioade a artei acestei regiuni din care ni s-au păstrat prea puține mărfuri în plastica majoră; cităm în acest sens lucrarea de bază a lui Ludwig Otto „Die teracotten von Sicilien“, — Stuttgart 1884, de asemenea de un deosebit folos, în special pentru secolele V-IV î.e.n., ne-a fost și lucrarea lui R. A. Higgins „Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities“, British Museum, Londra 1954.

Dăm mai jos descrierea acestor piese, atribuirea lor și datarea pe baza unor analogii consemnate în lucrările sus-menționate. Unele din aceste piese au mai făcut subiectul unei sumare publicări anterioare¹, fapt care va fi specificat în note. În încheierea articolului vom încerca să formulăm câteva constatări asupra tipologiei și artei din Grecia Mare și Sicilia în lumina pieselor pe care le publicăm.

¹ a.M. Gramatopol și V. Crăciunescu, *Les terres cuites antiques de la Collection Marie et Dr. Georges Severeanu du Musée D'Histoire de la Ville de Bucarest*; în „Revue roumaine d'histoire de l'art“, Tome VI, 1969, pp. 33—63.

² b. Gh. Astancki, *Obiecte de porț din Colecția Maria și Dr. George Severeanu*; *Materiale de istorie și mazonografie*, Buc., 1964.

TARENT

1. Cap feminin fragmentar purtînd polos (jumătatea posterioară a spatelui este spartă). Pasta de culoare cărămizie deschisă (20445 ; D. $4,6 \times 3,2 \times 2,3$ cm). Relieful deteriorat. Databilă pentru mijlocul secolului V î.e.n.²

2. Gorgonă antefix din pastă alburie cu granulație mare și urme de vopsea albă. 19064 ; D. $20,3 \times 21,2 \times 6,6$ cm). Sfirșitul secolului V. î.e.n.³ (fig. 1).

3. Bustul lui Dionysos fragmentar, cu barbă, purtînd pe cap *stephane* și o floare de lotus deasupra (spartă). Pe brațul stîng susține drapajul vestimentului. Pasta albă gălbuie, foarte fină (18961. D. $16,1 \times 11,3 \times 5,7$ cm). Sfirșitul secolului V î.e.n.⁴ (fig. 2).

4. Capul lui Dionysos imberb cu *taenia* și *stephane*. Palmeta superioară este spartă, iar elementele florale atașate *taeniei* pe temple, sînt căzute. Pasta galbenă. Cumpărată în Sicilia (18937 ; D. $10 \times 7,7 \times 5,8$ cm) începutul secolului IV î.e.n.⁵ (fig. 3).

5. Fragment de statueta reprezentînd pe Dionysos culcat rezemat în cotul stîng care lipsește. (lipsă capul) Pasta roz gălbuie cu granulație fină. (20542 ; D. $13,5 \times 5,7 \times 3,5$ cm). Începutul sec. IV. î.e.n.⁶

6. Fragment de statueta reprezentînd pe Dionysos imberb, culcat, rezemat în cotul stîng, purtînd pe cap o *taenia*, ale cărei capete cad pe

² R. A. Higgins, *Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities, British Museum, Londra 1934*, nr. 1232.

³ *Ibidem*, op. cit., nr. 1393.

⁴ *Ibidem*, op. cit., nr. 1263.

⁵ Gh. Astanekî, op. cit., p. 274, nr. 12, fig. 10 ; R. A. Higgins, op. cit., 1311 — 1313, similar.

⁶ R. A. Higgins, op. cit., 1315.

umeri. *Stephane* cu palmete și trei rozete. Pastă roz gălbuie cu granulație fină și urme de vopsea albă și roșie. (18845 ; D : 20 × 8,2 × 3,7 cm) începutul sec. IV î.e.n.⁷ (fig. 4).

7. Fragment de cap feminin purtând *taenia* și *stephane* ; părul încadrează figura, 2 mește trec pe după urechi și cad pe umeri. Pasta fină de culoare roz gălbuie. Cumpărată în Sicilia (18936 ; D : 6,6 × 4,9 × 3,3 cm). Începutul sec. IV î.e.n.⁸.

8. Figurină feminină șezând, având părul coafat în feli de pepene cu *polos* și *himation* trecut peste cap. În mina dreaptă, sprijinită pe genunchi, ține o *phiale*, iar în mina stângă o lebădă. Pasta fină de culoare roz gălbuie și urme de vopsea albă. 18967 ; D : 15,1 × 4,9 × 6,3 cm). Mijlocul sec. IV î.e.n.⁹.

SICILIA

9. Partea superioară a unei statuete ce reprezintă pe Afrodita în picioare purtând *stephane* pe cap. În mina dreaptă adusă la piept ține o floare. *Himationul* îi acoperă umărul drept și cu mina stângă pe care o ține în lungul corpului, susține *chitonul*. Pasta fină gălbuie cu urme de vopsea

2. Bustul lui Dionysos.

3. Capul lui Dionysos.

⁷ Gh. Astancă, *op. cit.*, p. 274, nr. 14 ; R. A. Higgins, *op. cit.*, nr. 1315.

⁸ R. A. Higgins, *op. cit.*, nr. 1323, bis, asemănător.

⁹ *Ibidem*, *op. cit.*, nr. 1345.

4. Bustul lui Dionysos.

5. Cap feminin.

roșie (18970 ; D : $15,3 \times 8,9 \times 3,4$ cm). Imitație siciliană după un prototip rodian arhaic. Începutul sec. V î.e.n.¹⁰

10. Cap de femeie cu polos, iar cosfura aranjată pe frunte în valuri. Un văl coboară de pe partea posterioară a capului pe umeri. Pastă fină gălbuie. (18844 ; D : $8,9 \times 6,2 \times 4,8$ cm). Mijlocul sec. V î.e.n.¹¹ (fig. 5).

11. Fragment de figurină reprezentând un personaj feminin în picioare purtând chiton. Părul separat de o parte și de alta este frumos ondulat pe frunte în valuri și strâns în spatele urechilor de unde cade pe umeri. Pastă gălbuie (18842 ; D : $10,6 \times 4,7 \times 2,7$ cm). Sfârșitul sec. V î.e.n.¹²

12. Cap de statuie feminină cu părul strâns deasupra frunții sub o diademă căzând apoi în bucle pe gât și peste urechi. Diadema s-ar părea să fie marginea unei bonete frigiene cu creastă ; fiind ciobită nu se pot distinge detaliile. Pasta roz alburie cu granulație fină (18835 ; D : $7,8 \times 4,9 \times 6,6$ cm). Începutul sec. IV î.e.n.¹³

13. Cap feminin de teracotă fragmentar purtând polos și părul bogat, tras spre spate. Gaură de vînt circulară pe ceafă. Pasta cenușie cu angobă gălbuie și numeroase urme de vopsea albă și roșie (Descoperită la Siracuza în 1898. (18841 ; D : $6,6 \times 4,9 \times 3,7$ cm). Mijlocul sec. IV î.e.n.¹⁴

¹⁰ Gh. Aslančič, op. cit., p. 268, nr. 2, fig. 2 ; R. A. Higgins, op. cit., nr. 1089.

¹¹ Ludwig Otto, Die Terracotten von Sicilien, Stuttgart 1884, pl. VI, nr. 7, 2, 3.

¹² R. A. Higgins, op. cit., nr. 1167.

¹³ L. Otto, op. cit., pl. XIII, nr. 1 a.

¹⁴ R. A. Higgins, op. cit., nr. 1180, similară.

14. Capul Afroditei ușor înclinat spre dreapta, cu părul strins la spate în coc și 2 cîrlionți pe frunte. Pastă fină de culoare galbenă cu angobă cenușie (18949 ; D : 4,1 × 2,8 × 3,4 cm). Sec. IV—III î.e.n.¹⁵

15. Cap de femeie ușor înclinat spre stînga cu părul strins în coc la spate și cu diademă pe creștet. Pastă fină de culoare galbuie cu slabe urme de vopsea albă (20436 ; D : 5,9 × 3,8 × 3,7 cm). Sec. IV—III î.e.n. Asemănări tipologice cu unele figurine descoperite la Delos¹⁶.

16. Cap feminin cu păr bogat ce încadrează figura, purtînd cercei globulari. Pe cap se văd urmele unei diademe azi dispărută. Pasta fină de culoare cărămizie cu angobă cenușie și urme de vopsea albă. (20435 ; D : 5,9 × 3,9 × 4,1 cm). Sec. IV—III î.e.n.¹⁷

17. Cap de femeie fragmentar ușor înclinat spre stînga cu părul ce încadrează figura și cercei globulari în urechi. Pastă de culoare cărămizie cu angobă albă roz (18959 ; D : 5,1 × 3,1 × 1,8 cm). Sec. IV—III î.e.n.¹⁸.

Cel mai vechi fragment de statueta tarentină aflat în Colecția Maria și Dr. Severeanu este un cap feminin destul de deteriorat (nr. 1), vădînd un dorism abia despărțit de stilul sever, căci piesa se datează la mijlocul sec. V î.e.n. Teracotele decorative tarentiene constituiau o categorie foarte răspîndită avînd în vedere faptul că ele aveau să decoreze numeroase temple ale căror impunătoare ruine stau mărturie și astăzi a marelui elan pe care-l cunoscuse arhitectura în acea vreme. Antefixa ce reprezintă o Gorgonă este un exemplar din cele mai reușite (nr. 2, fig. 1), datînd de la sfîrșitul sec. V î.e.n.

Legat de întinsele și renumitele vii ale cetăților sud-italice, era cultul lui Dionysos și este normal să întîlnim și în coroplastică numeroase reprezentări ale acestuia. Tipic tarentiene sînt statuetele lui Dionysos cu stephane cu floare de lotus, fie așezat pe tron, fie culcat pe un „klise”. În ce privește prima tipologie ne referim la piesa nr. 3 ce datează de la sfîrșitul secolului V î.e.n. reprezentînd pe Dionysos bărbos cu remarcabile rămășițe ale stilului sever în chipul în care sînt concepuți ochii și în care este tăiată barba. Sensibilă în raport cu piesa abia pomenită este viziunea veacului următor cînd Dionysos imberb este reprezentat de către modelatorii în lut, culcat pe klise cu o moliciune a trăsăturilor feței dar și a atitudinii corpului cit și a drapajului veșmintului care nu mai are nimic de-a face cu rigiditatea veacului anterior. Cele 3 piese la care ne referim datează de la începutul veacului IV î.e.n.

În ceea ce privește piesele atribuite atelierelor siciliene printre cele mai vechi aflate în colecție se vedește a fi o Afrodită, datînd de la începutul sec. V î.e.n. și care reprezintă o imitație siciliană a unui tip rodian arhaic (nr. 9).

Deosebit de interesante sînt : un cap feminin (nr. 10, fig. 5), și un fragment de figurină reprezentînd un personaj feminin ce poartă chiton (nr. 11) care datează, primul de la mijlocul sec. V î.e.n., iar al doilea

¹⁵ L. Otto, op. cit., pl. XIX, nr. 7.

¹⁶ Ibidem, op. cit., pl. XIX, nr. 8. Alfred Laumonier, *Les figurines de terre cuite. Exploration archéologique de Delos*. Paris 1936, nr. 954—957.

¹⁷ L. Otto, op. cit., pl. XXXVI, nr. 2.

¹⁸ Ibidem, op. cit., pl. XXI, nr. 5.

de la sfârșitul acestuia. Frapează dorismul accentuat al acestor două piese atingând un înalt grad de perfecțiune artistică.

Silvio Ferri, într-unul din studiile sale vechi²⁰ emite interesanta idee că stilul doric pur, în plastică, nu ar apărea în monumentele Greciei propriu-zise, ci în afara acesteia, acolo unde el se suprapune pe terenul receptiv al plasticii native siciliene. Ideea a fost reluată și amplu documentată și de către alți cercetători²¹, și ni se pare util să o subliniem și cu aceste 2 piese dintre cele de care ne ocupăm.

Un cap feminin (nr. 12) ridică unele probleme deosebite; incontestabil el se datează la începutul sec. IV î.e.n., dar tradiția sa stilistică pare a fi cu cel puțin 2 decenii mai veche, căci el aduce foarte cult cu acea categorie de profiluri monetare siracuzane axate pe tema Arethuzei, dar care transcriu fidel tipuri feminine contemporane gravurilor²²; ar fi deci vorba de un portret care deși anonim nu este mai puțin individualizat. Cu această vreme se deschide și în coroplastica siciliană, epoca de mare exuberanță plastică.

Publicind aceste statuete ale căror locuri de proveniență nu sînt cu certitudine cunoscute, în intenția autorului a fost să aducă noi piese, deși tipologic obişnuite, la dosarul atît de numeros, al realizărilor coroplastice ale greutății occidentale.

La coroplastique sud-italique et sicilienne de la collection

Maria et docteur George Severeanu

RÉSUMÉ

L'article nous présente 17 statuettes et fragments de statuettes en terre cuite qui se trouvent dans la collection Dr. Severeanu, desquelles ainsi qu'on a établi en base des critères typologiques et stylistiques huit appartiennent à la Grande Grèce, et le reste de neuf ont été identifiés comme provenant des ateliers siciliens. Tarent est l'atelier dont la production est bien représentée par une tête de femme datant du milieu du Ve-ème siècle avant J. C. à la limite entre le style sévère et le dorisme classique qui lui succède (v. no. 1). On doit faire mention de la tête de femme (v. no. 12) de Sicile qui, datant du début du VIe-ème siècle avant J. C., rappelle de beaucoup les profils des monnaies de Syracuse axées sur le thème d'Arethuse et qui constituent un portrait, malgré qu'anonymous, mais non moins individualisé.

L'exubérance plastique des visages féminins siciliens est illustrée pour la période IV—IIIe-ème siècle avant J. C. par les pièces no. 13—14.

En publiant ces statuettes dont les endroits de provenance ne sont pas connus avec certitude, l'intention de l'auteur fut d'apporter de nouvelles pièces, malgré qu'habituelles du point de vue typologique, au dossier tellement nombreux des réalisations coroplastiques de la Grèce occidentale.

Liste des illustrations

1. Gorgone
2. Buste de Dionysos
3. Tête de Dionysos
4. Buste de Dionysos
5. Tête féminine.

²⁰ Silvio Ferri, *Archeologia*; Milano 1958, p. 137.

²¹ P. Orlandini, *Arte indigena e colonizzazione greca in Sicilia*; vol. X—XI, 1944—1945.

²² M. Grammatopoul, *Quelques considerations sur l'art monétaire de la Grande Grèce et de la Sicile*, R.R.H.S.A., vol. VII, 1970.